

Derleyenler
TANIL BORA - MUSTAFA IFTCI
Enişte Risalesi

İletişim Yayınları 2818 • Bugünün Kitapları 242

ISBN-13: 978-975-05-2737-1

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / İ. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Hüseyin Türk

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
TANIL BORA - MUSTAFA ÇİFTÇİ
Enište Risalesi

İÇİNDEKİLER

ENİŞTE GÖLGESİ

TANIL BORA..... 7

ENİŞTE: BİR ESTETİK VE PERSPEKTİF MESELESİ

AHMET TULGAR..... 15

BİR FIAT DOBLO ERKEĞİ OLARAK ENİŞTE

FUNDA ŞENOL CANTEK..... 19

İBRAHİM'İN “TEK İDEOLOJİK SORUNU”

YA DA *PARDON*'DAKİ ENİŞTEYİ

YANLIŞ BİLİNÇ OLARAK OKUMAK

KADİR DEDE..... 29

YABANCI DAMATLARA “ENİŞTE” ŞAKASI

RİTA ENDER - JARED CONRAD-BRADSHAW..... 59

ÖZER UÇURAN ÇİLLER - BİR ENİŞTE PORTRESİ:

ENİŞTE DİYOR Kİ...

METİN SOLMAZ..... 79

APİS MELLİFERA

MUSTAFA ÇİFTÇİ.....85

ENİŞTEM, BALONLAR VE SEMAVER

CİHAN AKTAŞ.....93

ÇETİNDİR BENİM ENİŞTEM

BAĞIŞ ERTEN.....111

ENİŞTEM KAMYONCU HAYRİ

ÇAĞATAY HAKAN GÜRKAN.....119

ENİŞTEM ÖYLE ADAMDI

GİRAY KEMER.....127

BU PEKMEZ BİZE YETMEZ, ENİŞTE KİME DENMEZ?

TAÇLI YAZICIOĞLU.....131

KARA NEVZAT

EMRE AKDERE.....149

ALDIM VERDİM, BEN SENİ YENDİM

TOLGA ARVAS.....155

RECEP ENİŞTE

İMDAT AVŞAR.....163

YAZARLAR

.....179

ENİŞTE GÖLGESİ

TANIL BORA

Elinizdeki kitap, 2017’de çıkan *Yengeler Cumhuriyeti*’nin artısı sayılabilir. Mustafa iftci’yle birlikte derlemiŐtik. Mustafa, “bi’ tane daha bi’ Őey yapalım,” diyerek takipçisi oldu, yengenin yanına enişteyi koyalım dedik, neticesi budur. *Yengeler*’in takdimini Mustafa iftci yazmıŐtı, *EniŐteler*’inkini ben üstlendim.

Bu kitapta da iki tür yazı yer alıyor. İlk bölümde, enişte ‘müessesesi’ üzerine düŐünen veya onun bir cephesini (veya Metin Solmaz’ın katkısı gibi bir ‘rnek-olayını’) ele alan araŐtırma-inceleme mahiyetinde yazılar var. İkinci bölümde ise, arada yine eniştelik ‘müessesesi’ üzerine fikir yürütmekten geri kalmadan, anı ile hikyeyi harmanlayan, müşahhas bazı enişteleri yd eden yazılardır.

*

Enişte kelimesinin kökeni, sözlüklerde Farsça “zengin ifti, kodaman” anlamına gelen *anguşte*’ye dayandırılıyor ama her yerde bunun kesin bir bilgi değil, kuvvetlice bir spekülasyon olduğu belirtiliyor. Yine Farsça “parmak” an-

lamındaki *anguş* kelimesinden türetilmiş olma ihtimali de zikrediliyor – bu da “parmakla gösterilen” çağrışımı üzerinden, “kodaman” anlamına komşu.

Enişte'ye Türkçe kök bulanlar da var. “İni”nin eski Türkçe(ler)de “büyük kardeş” anlamına geldiğini, “müştereklik, ortaklık” belirten “-ş” eki ve “kenetleme, birleştirme” mahiyetindeki “-aş” ve “-te” yapım eklerinin katkısıyla oluşan “enişte” kelimesinin, “iki aileyi birleştiren, kenetleyen büyük erkek kardeş” anlamını hâsıl ettiğini ileri sürüyorlar. Bu iddia, kelimenin halk dilinde “enişte” diye telâffuz edilmesinden destek alıyor.¹ Türkçe kök arayan başkaları, enişte'nin, eski Türkçe lehçelerinde “büyük kız kardeşin kocası, babanın küçük kız kardeşinin kocası” anlamına gelen “yezne” (veya “cezde”) sözünün yerini aldığı iddiasındalar. Ama bu yer değiştirmenin nasıl husule geldiği, açık değil.²

*

Anlamı, sözlüklerde “Bir kimsenin kız kardeşinin veya kadının hısımlarından birinin kocası” diye tanımlanıyor eniştenin. Veya, “bir yakın akrabanın kocası”. Belki kız kardeşin kocası aslı veya birinci derece eniştelik makamına, halanın, teyzenin kocası talî veya ikinci derece eniştelige uygun görülebilir. Farsçada enişte yerine kullanılan üç ayrı kelime varmış: Kız kardeşin kocası için “damad”, halanın kocası için “şohar”, teyzeninki için “şoharkhale”.

Üçüncü derece enişteligi de bilirsiniz. Memleketin birinden bir kadınla evlenmiş, yani oradan “kız almış” birisi, bütün o memleketin eniştesidir. Misal, Aksu, anne tarafından Yozgatlıdır, ben de bu durumda Yozgat'ın eniştesi oluyorum; ki bu

1 <http://dil-baz.blogspot.com/2016/02/buyuk-erkek-kardesin-karsanlamnda-ki.html>

2 <https://ilknuroner.wordpress.com/2019/01/06/elti-eniste-yenge-kelimelerinin-etimolojisi-uzerine/>

derlemeyi birlikte hazırladığımız muhterem ortağım Yozgatlı Mustafa Çiftci nezdinde fevkalade yüksek bir payedir.

Batı dillerindeki sözlükler ise Türkçedeki enişte'yi kayın-biradere 'indirgeyerek' karşılıyorlar (*brother in law, mari de la soeur, beau-frère*).

*

Latife Tekin'in *Malves City*'sinde "herkes herkesin üveyiydi," denir ya bir yerde – enişte de adeta herkesin kayını... Evlilik yoluyla edinilmiş bir hısnımlık. "Öz" olmayan bir akraba. Dışarıklı. Bu onu biraz güvenilmez, biraz tekinsiz kılıyor. Metin Solmaz'ın işittiğine göre, bazı yerlerde enişte için "öldürülmesi mümkün olmayan düşman," bile derlermiş. Ben de bir Gercüş sözü öğrendim: "Enişte gölgesi, geven gölgesi" (geven: cılız çalır, yaramaz bir bitki).

Eh, meşhur "Bayram değil seyran değil eniştem beni niye öptü?" sözü de eniştenin tekinsizliğine delâlet etmez mi? Sözlük, ani enişte samimiyetine atfedilen anlamı şu akıl yürütmeyle yankılıyor: "Durup dururken gösterilen bu yakınlığın, açık bir nedeni olmadığına göre gizli bir nedeni var demek ki."³ İnternet kaynaklarında defalarca tekrar edilen bir başka açıklama, şöyle: "Umulmadık bir anda beklenmeyen bir davranışla karşılaşım şaşımak. Art niyet aramak. İşin içinde iş olduğunu düşünmek." Bir *Ekşi Sözlük* müellifi, "gizli neden" ve "art niyet" in kaynağını, "eniştelere baldızlara olan zaafi" nda arıyor.⁴

*

Beri yandan, "akrabalık sistemleri" ne güçlenme, genişleme imkânları sağlayan bir kapı, eniştelik. (Eniştenin ay-

3 Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2003, s. 159.

4 "Pancake", 11 Mayıs 2000.

nı zamanda sözgelimi kuzen olduğu, ‘pekiştirici’ durumları da hesaba katarak.) Aile temelli beşerî ittifak sistemi için ‘açılım’ sağlayan bir pozisyon. Aile ve akrabalık ilişkilerinin ekonomi-politiğini didikleleyen antropologlar, “kız alan” konumundakilerin akrabalık hiyerarşisindeki borçlu konumuna dikkat çekiyorlar.⁵ Elbette “erkek tarafı” olmanın ağırlığı bakidir ama yine de, “kız alan” özel bir armağan almıştır, karşılığı beklenir. Eniştenin, düğün mesarifinden, ‘geçindirmedi’ de öte, mümkün mertebe istifadelisi umulur. Kelimenin varsayılan Farsça kökenindeki *anguşte*’nin “zengin çiftçi, kodaman” anlamı bu beklentiyle alâkalı olmasın?

*

Türkçe edebiyatta enişte ‘sorunsalını’ işleyen baş eser, Abdülhak Şinasi Hisar’ın *Çamlıca’daki Eniştemiz*’dir.⁶ Elbette bu ‘sorunsalı işlemek’ değildir kitabın meselesi; Hisar orada trajikomik diyebileceğimiz bir tip çizer, tipin anlatıcının enişteleri olması vesileseldir. Bununla beraber, eniştelik müessesesi üzerine de bir şeyler söyler roman.

Melankolik muhafazakârlığın pîri olan Abdülhak Şinasi’nin romanı, 20. yüzyıl başlarında, Osmanlı’nın son devrinin İstanbul’unda geçer. Romana adını veren enişte, –ismi hiç zikredilmez–, bu geçiş devri buhranının yarımliklarını, eğretiliklerini şahsında birleştirmiştir. Tutarsızlık, –“kendi fikirlerine sadakatsizliği” (s. 159)–, onun karakteridir. Bir yanda “daimî yaşama hazzı” ve aşırı iyimserlik, diğer yanda ağır evhamlar ve takıntılar arasında salınır; sofulukla dünya zevkleri arasında salınır; acelelilikle mütevekkil bir gi-

5 Wendy James, *Törensel Hayvan*, çev. Sevdâ Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 206.

6 Elimde bir sahaf ganimeti olarak ilk basımı bulunuyor: Abdülhak Şinasi Hisar, *Çamlıca’daki Eniştemiz*, Hilmi Kitabevi, Ankara, 1944, s. 31. Yazıdaki sayfa atıfları bu ilk basımdandır. Güncel basımı Yapı Kredi Kültür Yayınları’ndandır (4. basım, 2012).

rişimsizlik arasında salınır. Romantiktir. Kendini inandırıcı kılamayan ukalâlığıyla “kulak asılmaz” ve bilhassa “çocuksu” biridir.

Adı verilmeyen enişte, “deli enişte” diye sıfatlandırılır zaten. Belli ki aile içinde de öyle anılıyordur. Anlatıcı, aslında insanların çoğunun yarı deli olduğu düşünülduğünde, bu delilik sıfatını “bir şeffaflık ve sahilik alâmeti” olarak anlamak gerektiğini söyler. Enişte, aslında bütün cemiyetin deliliklerini (tutarsızlıklarını, çocuksuluğunu...) saklamadan, açık seçik temsil ediyordur.

Üçüncü derece eniştelik nişanı da takılıdır Çamlıca’da ki Eniştemiz’in göğsünde: Hep Arap vilayetlerinde birtakım ufak memuriyetlere tayin olduğundan (bunlar hep kısa sürüyor, azledilip kös kös geri dönüyordur), “sanki Arabistan’ın da enişttesi” sayılıyordur (s. 221)!

Aslında o anlatıcının nokta-i nazarında ikinci dereceden eniştedir: halasının kocasıdır. Anlatıcı, eniştteyi esas olarak ailenin çocuklarının akrabası olarak konumlandırır: Enişte, “hareminden ziyade kızını ve akraba çocuklarını sever gibi”dir (s. 30). Çocuksuluğu, burada da kendini gösterir. Çocukları, babalarının zevk almadığı, belli ki avamî bulduğu yerlere enişte götürür (s. 141). Buralar arasında sirk gösterileri de vardır ve “hanımlar” onun bu gösterilere olan ilgisini “cambaz kızları seyretme merakına” bağlarlar (s. 148).

Deli enişte, ailenin alay konusu ama bir yandan da eksen şahsiyetidir. Aile sohbetlerinin daimî gündemindedir. Geniş ailenin “hanımları” sürekli ondan şikâyetçidirler. Halası da annesi de onu hep tenkit eder, münasebetsiz bulur, ondan mahcubiyet duyarlar. Halayı üzdükçe üzer. Annesi anlatıcı-mıza onun lâflarını taklit ettiği için çıkışır: “Eniştteni ne diye taklit etmek istiyorsun?” (s. 187). “Deliliğinden”, çocuksuluğundan, işindeki başarısızlığından gayri, “münasebet-

siz münasebetler”inden, hovardalığında yakınır. (Romanın anlatıcısı, belki eniştayı kayırdığından, belki mahreme girip münasebetsizlik etmek istemediğinden, ama belki biraz abartıldıklarına dair şüphesinden, iddiaların bu aslından hiç bahsetmez.)

Neticede hala enişteden boşanır. Ama boşanma, anlatıcımızın ve ailenin diğer fertlerinin eniştıyla rabitasını sona erdirmez: “Bizim kendisini deli diye lâkaplandırmaya belki hâlâ hakkımız vardıysa da eniştemiz demeye şüphesiz hakkımız kalmamıştı. Ancak eskiye rağbet o kadar tabiidir ki onu yine böyle çağırmakta devam ediyorduk.” (s. 261) Abdülhak Şinasi’nin eskiye rağbete olan rağbetini biliyoruz; lakin romandaki anlatıcının ve diğer aile fertlerinin eniştıyla yakınlığının sebepleri belli ki eskiye rağbetten fazladır. Bir şekilde seviyorlardır adamı; kıyamıyorlar, hiç yoksa ilginç buluyorlardır. Enişte halayla tekrar bir araya gelmek için manevralar yaparken ailenin büyükleriyle temasını sürdürür. (Anlatıcımız neticeyi şu mahzun lakonizmle bildirir: “Halanın gönlünü edemedik.”) Anlatıcı, “ex”-eniştıyla temasını zaten hiç kesmez. Hasta olduğunu öğrendiğinde muhakkak ziyaretine gider. Onun çocuksu hovardalık teşebbüslerine, “alçak bir muhabbet tellâlıyla ahbaplık” tuzağına düşmesine, üzülererek tanıklık eder.

Çamlıca’daki deli enişte, aile şemsiyesi altında bir farklılığı, korumalı bir yenilikçiliği temsil eder. Arada şemsiyenin dışına bir adım atıp ıslanmayı sağlar, küçük kaçamakların refikidir. İlginçtir, hoştur.

Çamlıca’daki Eniştemiz, eniştelik müessesesini çocuklar veya ergenler bakış açısından anlatır. Özellikle erkek ergenler nezdinde, enişte, kirveninkine benzer bir sosyal role adaydır. Geçiş ritüellerine kılavuz kaptanlık yapabilir. Anne babayı muhatap etmeden, küçük kaçamaklara, kabul edilebilir ihlâllerin suç ortağı olabilir; böylece ebeveyn adına

bunlara nezaret ederken, küçük sıpanın da istiklâlini kazandığını zannetmesini sağlayabilir.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın “deli enişte”si, evet, modernleşmeye geçiş sürecinin eğretiliğini, ikiliklerini, kararsızlıklarını, çocuksuluğunu temsil ederken; galiba eniştenin dışarlıklı mevkii (hem aileden hem “öz” değil) üzerinden bu tatsızlıkları “dışlaştırma” meylini veya ‘imkânını’ da temsil eder – ve bu sayede, o hale bir şefkatle bakmayı da mümkün kılar.

*

Bu kitaptaki kimi yazılarda bahsedilen müşahhas enişte-ler gibi benim de bende çok iz bırakmış bir eniştem vardı. Kendi adı enişte lâkabıyla birleşmiş, zihnimde “enişte” jenerik adının somut karşılığına dönüşmüş bir enişte: Halit enişte. Şermin teyzemin kocası. Bu kitabın yayımından yaklaşık bir buçuk yıl önce kaybedene kadar, kırk beş yıla yaklaşan bir ülfetimiz oldu. Kan bağımın olduğu pek çok akrabamdan daha yakındı. Tam anlamıyla kirve-enişteydi. Üzerimde hakkı vardır. Fikren hiç anlaşımadım, siyasî konular konuşmaktan hep kaçındım. Ama çılgın hayat enerjisi, müthiş iyimserliği, sevmeyi sevişi, bir şeylere hayran olup beğenme iştahı, bana hep ‘iyi’ geldi, hâlâ da iyi geliyor. Bu küçük derlemeyi, Mustafa Çiftci de helâl ediyor, –ne olsa Yozgat’ın eniştesiyim!–, Halit enişteme ithaf etmek istiyorum.